

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:1 • 2003

När banken kom till staden

Tom Petersson, *Framväxten av ett lokalt banksystem. Oppunda sparbank, Södermanlands enskilda bank och stationssamhället Katrineholm 1850–1916*, Diss, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Economic History 56, Uppsala 2001. 246 s.

Tom Peterssons avhandling behandlar etableringen och utvecklingen av två bankrörelser i Katrineholm under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Ett centralt tema i avhandlingen är de lokala bankkontorens relation till omvärlden. Det gäller såväl utvecklingen av en nationell kreditmarknad som stations-samhället Katrineholms utveckling och industrialisering. För att hantera denna fråga myntar författaren begreppet banksystem. Undersökningen gäller alltså utvecklingen av det lokala banksystemet och dess relation dels till det nationella banksystemet, dels till lokalsamhället Katrineholm.

Boken är välskriven, har ett mycket gott språk och ytterst få korrekturfel. Index och personregister saknas vilket försämrar bokens användbarhet något. Fotnoterna är ibland väl pratiga och innehåller stundom uppgifter som är viktiga för huvudframställningen och hade gjort sig bättre där. Att fotnoterna innehåller för huvudframställningen viktiga uppgifter innebär att läsaren hela tiden måste parallellläsa noterna. Tydligare principer för vad som är viktigt nog för att placeras i huvudtexten och vad som ej är det hade varit önskvärt. Avhandlingens inledande del upptar en dryg fjärdedel av boken. Inledningen innehåller en forskningsöversikt över internationell och svensk bank- och sparbankshistorisk forskning, en redogörelse för de teoretiska utgångspunkterna samt en utförlig redovisning av källmaterialet. För att börja med källmaterialet ägnar författaren stort utrymme åt detta. 13 sidor av bokens 212 ägnas åt beskrivning av bokens källmaterial. Materialet är inte särskilt komplicerat och torde inte kräva några särskilda hänsyn i undersökningen. Det är därför svårt att se varför materialredovisningen fått ett sådant utrymme. Ej bankrelaterat källmaterial såsom det som använts för att teckna bilden av municipalsamhället Katrineholm har trots den fylliga materialgenomgången däremot inte kommit med.

Teoridiskussionen är kortfattad. Här får vi veta att det centrala problemet för banker är den risk banken tar vid utlåning. Risken beror på informationsasymmetrin mellan finansär och låntagare. Risktagandet kan minskas genom tillgång till god information om låntagaren. Det finns också en risk förknippad med låntagarens karaktär (*moral hazard*). Banken utsätter sig alltid för risken att låntagaren använder utlånade medel på ett annat sätt än han/hon givit sken av. Dessa informationsproblem, hävdar författaren, utgör grunden för bankernas kreditgivningsstrategier. Strävan att minimera riskerna förklarar bankernas agerande på

kreditmarknaden. Vi får också veta att sparbanker är icke-vinstdrivande organisationer, vilket innebär en principiellt annorlunda rationalitet för bankens och bankledningens agerande. Teorin gäller alltså centrala delar i en banks och en banklednings incitamentsstruktur. Teorin tillför avhandlingen begrepp och pekar på centrala problem för banken sedd som en rationell aktör. Mer än så gör den emellertid inte. Författaren låter inte teorin styra frågeställningar och framställning. Inte heller görs någon tydlig återkoppling till de teoretiska utgångspunkterna vid diskussionen av avhandlingens resultat. Som teoridiskussionen har lagts upp har den inte tillräcklig räckvidd för att tillföra avhandlingens huvudsyfte någonting, det vill säga att belysa relationen mellan det lokala och det nationella banksystemet samt mellan det lokala banksystemet och lokalsamhället.

En problematisering av aktören hade varit på sin plats här. Är det verkligen självklart att det är bankens interna rationalitet som styr dess agerande gentemot lokalsamhälle och nationellt system? Vilka andra faktorer kan tänkas påverka bankens agerande och hur bör de förstås? Då det gäller diskussionen av forskningsläge kan samma kritik riktas mot den som mot teoriavsnittet. Avhandlingen skulle ha tjänat på en mer frågestyrd forskningslägesdiskussion som syftat till att visa hur just denna avhandlings frågor belysts tidigare. Forskningslägesdiskussionen är istället en allmän översikt över bankhistorisk forskning i Sverige och internationellt. Som sådan är den fyllig och förtroendeingivande. Författaren har en bred överblick över internationell och svensk bankforskning. Här beskrivs en tyngdpunktförskjutning inom nationell bankforskning från statistiskt inriktade komparationer av nationella banksystem, som tidigare dominerat, i riktning mot mikrostudier där bankens relation till lokalsamhället står i centrum. Inom sparbanksforskningen finns få föregångare. I den utsträckning man kan tala om någon trend här handlar den om att forskarna blivit allt mindre benägna att se sparbankerna som välgörenhetsinstitutioner och alltmer börjat intressera sig för deras samhällsroll. Författaren ansluter med sin undersökning till båda dessa utvecklingslinjer.

Författaren sätter in de undersökta bankerna i ett sammanhang. Banksystem är författarens egen term. Läsaren får emellertid bara genom en mycket vag precisering veta vad som avses med ett "banksystem". I sin precisering av forskningsuppgiften framhåller författaren (s 20) att:

Stor vikt kommer också att läggas vid olika typer av institutioner och deras inverkan på aktörernas verksamhet. Till de institutioner som kommer att studeras i denna undersökning hör både formella institutioner, t.ex. banklagar och bankernas egna reglementen, och de informella institutionerna. Till den senare kategorin av institutioner som har betydelse för denna undersökning kan hänföras till exempel sedvanor inom branschen och andra informella normer för bankernas verksamhet.

Är det ett banksystem som beskrivs här i generella termer? Termen banksystem är bra! Det är en term på mellannivå som gör det möjligt att diskutera avhandlingens resultat på ett generellt plan och gör det möjligt ställa dem i relation till annan forskning. Det är dock sämre att vi inte får veta mer bestämt vad som anses ingå i ett lokalt respektive ett nationellt banksystem och hur dessa system anses förhålla sig till det omgivande samhället på nationell respektive lokal nivå. Ingår till exempel bankernas styrelser i banksystemet? Ingår i så fall deras i förhållande till banken externa uppdrag? Ingår de tankar och normer som styr bankstyrelseledamöternas agerande?

Avhandlingen omfattar två huvuddelar. En första del behandlar vad man skulle kunna beteckna som en bakgrund i form av en allmän skildring av det svenska nationella banksystemets utveckling mellan 1820 och 1916 samt en förhistoria över Oppunda sparbank och Södermanlands enskilda banks etablering och utveckling under tiden fram till 1880-talet. Studien av det nationella banksystemets utveckling är en litteraturstudie. I en andra del skildras stationsområdet i Katrineholms utveckling samt de två bankernas verksamhet i Katrineholm fram till 1916. Här ägnas ett kapitel åt municipalsamhället i Katrineholm framväxt, ett annat åt frågan om hur bankerna anpassade sina organisationer och sin verksamhet då de flyttade från jordbruksbygd till stad. Ett kapitel viks åt granskning av inlåningsmarknaden i Katrineholm och till bankernas medelsplacering. De sista två kapitlen ägnas åt hur bankerna hanterade de med kreditgivning förknippade riskerna och sammanfattning av bokens resultat. Författaren visar i dessa kapitel vilka rambetingelser som gällde för bankverksamhet i Sverige under undersökningsperioden. Han kan visa hur de lokala bankerna kom att integreras i ett framväxande nationellt finansiellt system där lokalt insamlade medel kom att placeras hos större nationella kreditinstitut. (Vilka i sin tur hade möjlighet att placera medel internationellt, vilket emellertid inte diskuteras i avhandlingen.) Vidare kan författaren visa hur de båda bankerna byggdes upp, hur de etablerade sig i Katrineholm och hur de kom att skilja sig från varandra i organisation och verksamhet. Författaren visar även vilka föreställningar som rådde för hur en boskillnad mellan affärsbanker och sparbanker skulle upprätthållas samt hur dessa föreställningar ledde till en veritabel arbetsfördelning mellan bankerna lokalt. Sparbankerna upparbetade genom sin ideella karaktär ett förtroende hos allmänheten för banker som var nödvändigt för att affärsbankerna så småningom skulle kunna starta inlåningsverksamhet. Vi får också veta att bankerna i betydande utsträckning försörjde den lokala industrialiseringsprocessen med kapital, liksom bostadsbyggandet och municipalsamhällets infrastruktursatsningar. I ett avslutande kapitel visar författaren att det ofta var samma människor som kontrollerade bankerna, beslutade om deras utlåning och som i egenskap av kommunala förtroendemän och företagare mottog lånen. Vi får alltså en mycket god bild av bankernas roll i Katrineholms industrialisering och modernisering, helt i enlighet

med bokens syfte. Det finns dock anledning att på några punkter ifrågasätta eller modifiera denna bild. Detta kommer återstoden av denna recension att ägnas åt.

Såväl internationell som svensk forskning har tidigare uppmärksammat de så kallade insiderlånen, det vill säga lån som bankens styrelseledamöter tog upp i den egna banken.¹ Sådana lån förekom även i Södermanlands Enskilda bank och i Oppunda sparbank. Insiderlånens betydelse är en laddad och viktig fråga i varje undersökning som behandlar bankens relation till det omgivande samhället. Om bankens styrelseledamöter samtidigt innehade centrala positioner i lokalsamhället och insiderlånen stod för en stor del av bankens utlåning kan man ju med fog påstå att styrelseledamöterna själva utgjorde bankens relation med omvärlden! Varför förekom insiderlån? Hur såg man på dem i samtiden? Var de nyttiga eller skadliga? Insiderlånens betydelse blir särskilt viktig i en undersökning med det ovan angivna informationsteoretiska angreppssättet. I avhandlingen framkastas som förklaring till förekomsten av insiderlån att de skulle kunna bidra till att reducera bankens risk eftersom banken får direkt insyn i hur medlen hanteras. Vidare framkastas tesen att tillgången till insiderlån kan ha fungerat som incitament för sparbanksstyrelsernas ledamöter att engagera sig i bankverksamheten, ur vilken man ju inte kunde få någon utkomst eftersom sparbanken uppfattades som en icke-vinstdrivande välgörenhetsorganisation (s 32).

Författaren har emellertid inte problematiserat insiderlånen och gör heller inget försök att förklara deras förekomst. Insiderlånens betydelse diskuteras inte i relation till annan forskning och dess sätt att förklara dem. Naomi R Lamoreaux har undersökt just insiderlånen i amerikanska affärsbanker och anser att dessa hade en huvudroll i banksystemens omvandling under 1800-talet. Lamoreaux undersöker de amerikanska bankernas förändring från ett insider-orienterat banksystem till ett mer professionellt system. Denna process menar hon ägde rum i USA under 1800-talets sista kvartal. Medan moderniseringsteoretiker hävdade att släktskapsbaserad ekonomisk praktik upphörde i och med att moderna institutioner som banker och aktiebolag växte fram så var i realiteten släktskapsbaserade praktiker betydligt vanligare än teorin medger långt fram i modern tid.²

Enligt Lamoreaux gav bankerna små släkt- och vänskapskoterier tillgång till kapital och en permanent institutionell bas för företagsamhet som de i sin tur använde för att tävla med äldre besuttna elitkoterier. Att bankerna på så sätt favoriserade en liten grupp av kreditorer var enligt Lamoreaux inte nödvändigtvis dåligt eftersom detta ledde till att mängder av banker uppstod. Direktörerna i

1. Naomi Lamoreaux, *Insider Lending. Banks, Personal Connections and Economic Development in Industrial New England*, Cambridge 1994; Ingemar Nygren, *De svenska sparbankernas medelsplacementspolitik 1820–1913*, stencil, Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg 1966.

2. Beträffande Sverige jfr Niklas Stenlås, *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–49*, Lund 1998, s 286–289, där förekomsten i modern tid av familjebaserad ekonomisk praktik bland svenska bank- och storföretagsledare diskuteras.

bankstyrelsen kunde representera olika lokala koterier och bankstyrelsen blev på så vis en allians av koterier. Systemet fungerade eftersom direktörerna höll koll på varandras krediter. Insiderlån uppfattades, enligt Lamoreaux, inte heller som problematiska eftersom bankerna var privata och det var naturligt att i första hand se till den egna familjen.

Systemet förändrades, hävdar Lamoreaux, med tiden av sig självt helt enkelt därför att tillgången på kapital ökade. Det blev med tiden inte nödvändigt att ha kontroll över en bank för att få tillgång till kapital. En byråkratisering av bankförvaltningen inleddes efterhand som direktörerna trädde tillbaka från den dagliga förvaltningen. Då bankerna utvecklade kreditvärderingssystem för att kontrollera den allt större mängden krediter framstod insiderlånen som alltmer utmanande, eftersom de kom att sticka av från den granskning som gjordes av övrig kreditgivning.

”The values promoted by these rising professionals ran counter to the ethic of private collaboration that had provided justification for insider lending in the earlier part of the century”, skriver Lamoreaux. ”As long as businessmen could secure capital for their enterprises by involving themselves in the management of a bank, so long would professionalization of the banking system be thwarted.”³

Lamoreaux ger således insiderlånen en central betydelse i det amerikanska banksystemets moderniseringsprocess. För att kunna ta ställning såväl till insiderlånens betydelse i Sverige som till det svenska banksystemets moderniseringsprocess behöver vi en diskussion av det svenska systemets likheter respektive skillnader i förhållande till det amerikanska såsom det framställs hos Lamoreaux. Någon sådan förs inte i avhandlingen. Utifrån de uppgifter som finns tillgängliga i den här recenserade boken är jag benägen att tro att den svenska situationen var snarlik den amerikanska.⁴

I avhandlingen diskuteras det lokala banksystemets utveckling, dess betydelse för lokalsamhället samt dess relation till det nationella banksystemet. Det lokala banksystemet sätts således in i två viktiga sammanhang. Detta lyckas också väl. Däremot gör författaren inget försök att sätta in det nationella banksystemet i ett större sammanhang. De lokala bankerna interagerar med lokalsamhället och med den nationella finansmarknaden men inte med nationell eller internationella allmänhistorisk utveckling. Varför? I avhandlingen anges inte några skäl för detta. Genom utelämnandet av ett större historiskt sammanhang kommer det lokala

3. Lamoreaux 1994, s 160f.

4. Tom Petersson noterar i en fotnot på s 79 i avhandlingen att så sent som 1909 stod vd:n för Stockholms Handelsbank och denne närstående personer och företag såsom läntagare för nästan hälften av bankens totala krediter (!). Även kretsen Wallenberg kring Stockholms Enskilda bank måste med Lamoreaux perspektiv uppfattas som ett Stockholmskoteri som genom sin kontroll av banken försäkrade sig om kapital för att bygga upp sitt företagsimperium. Det anmärkningsvärda är snarast att banken kunnat moderniseras samtidigt eller kanske trots att familjen bevarat sin kontroll över den och dess företag ända in i nutid.

banksystemets utveckling att framstå som mer autonom än vad den rimligen varit. Avhandlingen visar hur senare delen av 1800-talet var en period av genomgripande förändringar inom det svenska banksystemet. Bankerna hanterade allt större kreditvolym, konkurrensen mellan bankerna ökade och banksystemet integrerades nationellt (och internationellt) tack vare allt bättre kommunikationer och finansiella innovationer. Vidare pekar författaren på hur det offentliga engagemanget och intresset för att reglera bankverksamheten ökade mot slutet av århundradet. Detta skedde, menar författaren, ”i syfte att utveckla kreditmarknaden, skapa stabilitet och skydda insättarnas medel. [...] Sammantaget hade det politiska systemet stor betydelse för att skapa förtroende för det förnyade bank- och kreditväsendet” (s 86).

Utvecklingen mot ökad statlig interventionism var emellertid inte bara en trend inom banksystemen. Det var en generell trend inom alla samhällssystem i hela västvärlden. Det var ett ökat statligt intresse för regleringar framför allt inom ekonomin, vilket kom att gå ut över tidigare dominerande *laissez-faire*-doktriner, men trenden innebar också ett ökat statligt intresse för regleringar av till exempel socialpolitiken. Motiven bakom regleringarna var ofta av nationalistisk natur. Det var framför allt från 1880-talet som utvecklingen började ta fart. Trenden var förstärkt i vissa länder än i andra och Tyskland var något av ett föregångsland. Rudolf Hilferding har kallat denna utveckling ”den organiserade kapitalismen”. Det är emellertid inte bara tyska förhållanden som kan beskrivas med hjälp av begreppet. Jan Larsson, Rolf Torstendahl, Thorsten Nybom, Klas Åmark och Svenbjörn Kilander har alla använt begreppet för att beskriva den svenska utvecklingen.⁵

För att korrekt återge det nationella banksystemets omvandling och de tankegångar och motiv som låg bakom de framväxande regleringarna anser jag att samspillet med den nationella (och internationella) utvecklingen måste vägas in. Måhända är den organiserade kapitalismen inte det enda möjliga begreppet för att karaktärisera statens nya regleringsbenägenhet men i så fall måste frågan lyftas på något annat sätt. Varför reglerades banksystemet från och med 1880-talet? Var det verkligen för att skapa genomlysning av systemet och därmed stärka allmänhetens förtroende (s 207) eller bör utvecklingen förklaras på något annat vis? Vilka krafter och tankar låg bakom regleringarna? Själv har jag betydligt lättare att före-

5. Jan Larsson, ”En ny nationell effektivitet. Några perspektiv på svensk historia 1895–1920” i Lars-Göran Tedebrand (red), *Historieforskning på nya vägar. Studier tillägnade Sten Carlsson*, Lund 1977; Rolf Torstendahl, ”Das Konzept des Organisierten Kapitalismus und seine Anwendung in Schweden” i *Geschichte und Gesellschaft*, 1985; idem, ”Staten, samhället och den organiserade kapitalismen” i *Historisk Tidskrift* 1986:4; idem, *Bureaucratisation in Northwestern Europe 1880–1985. Domination and Governance*, London 1990; Thorsten Nybom, ”Samhällsformation och samhällsorganisation i Sverige 1890–1975 – en principskiss” i *Historisk Tidskrift* 1986:1; idem, ”En fråga om problemformuleringsprimat” i *Historisk Tidskrift* 1986:4; Klas Åmark, *Maktkamp i byggbransch. Avtalsrörelser och konflikter i byggbranschen 1914–1920*, Lund 1989; Svenbjörn Kilander, *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*, Uppsala 1990.

ställa mig att den statliga elitens kontrollbehov var en viktigare drivkraft i det för-demokratiska samhället än idealen genomskinlighet och allmänhetens förtroende.

Två pregnanta partier utgörs av sammanfattningens avslutande stycke och bokens *abstract*. Här destillerar författaren fram bokens huvudresultat och hävdar att en lokal elit fanns grupperad kring de båda bankerna, en elit som också kontrollerade näringsliv och municipalförvaltning i Katrineholm. ”Insider lending was widespread in both banks”, får vi veta i *abstract*: ”The insider loans were largely limited to a small group of individuals who also held key positions in the local banks, government and business. As a result a local bank-industry-network was established.” Dessa slutsatser dyker upp något överraskande. Det lokala maktnätverket i Katrineholm blir här en av bokens huvudslutsatser. Det är inte alls så att det saknas material i avhandlingen för att dra dessa slutsatser. Tvärtom finns sådana uppgifter i riklig mängd, i synnerhet i fotnoter eller i förbigående i brödtexten. Det är bara det att uppgifterna helt enkelt inte är sorterade på ett sådant sätt att slutsatserna framstår som naturliga.

I en figur på s 136 visar författaren att Oppunda sparbank och Södermanlands enskilda bank under perioden 1882–1916 delade 16 styrelseledamöter, men hur många delade man inte? Därutöver görs inga försök att systematiskt granska det lokala maktnätverket. På sidan 137 får vi genom exemplet August Kullberg veta att en person som (med undantag för perioden 1887–1892) satt i båda bankernas styrelser mellan 1882 och 1913 även var centralperson i municipalsamhällets organisationer och satt i en mängd styrelser för företag som även hade stora lån i de båda bankerna. Hur många företag delade styrelseledamot med banken? Hur många av dessa företag tog upp krediter i bankerna och hur stor andel av bankernas kreditvolym var bunden i dessa företag? Liknande exempel framskymtar här och där liksom omfattande personöverlappningar mellan bank och företag i samband med stora lån.

Givet den undersökning författaren genomfört borde materialet ha sorterats, teori ha valts och frågor ställts på ett sådant sätt att de högst intressanta slutsatserna om det lokala bank-industrinätverkets uppkomst framgätt på ett systematiskt sätt. Kanske går inte alla dessa uppgifter att systematisera och kanske är det därför slutsatserna bygger på uppgifter som anges i förbigående, men teori och frågeställningar borde ändå ha utformats så att den lokala maktelitens inflytande över bankerna ställts i centrum. Lamoreaux’ sätt att fokusera på insiderlånen hade varit ett utmärkt sätt att närma sig vad som till sist og syvende blir avhandlingens huvudpoäng, nämligen upptäckten av hur ett lokalt bank-företagarnätverk etablerar sig som en ny ekonomisk elit i Katrineholm under det industriella genombrottet. På denna punkt tror jag att författaren lägger något väsentligt nytt till svensk bankforskning i sin uttalade ambition att sätta in bankerna i ett samhälleligt sammanhang.

För att kort återvända till den teorikritik jag levererade i inledningen av recen-

sionen kan man säga att även om begreppen informationsasymmetri och icke-vinstdrivande organisation tillför avhandlingen begrepp så ger de ingen hjälp att strukturera dess huvudresultat. Begreppet informationsasymmetri pekar till och med fel genom att hänvisa till vad som är rationellt för banken som aktör. När resultaten sedan pekar på den lokala makteliten bör istället dess rationalitet sättas i centrum. Är det självklart att det lokala bank-industrinätverket hade bankens vinst/utveckling som främsta prioritet? Nej, säger jag – det är inte ens troligt! Det är också just detta Lamoreaux pekar på med begreppet insiderlån. Hon ser den lokala ekonomiska elitens tillgång till krediter som dess främsta prioritet. Det går naturligtvis att tänka sig en mängd alternativa rationaliteter för en lokal ekonomisk elit varav bankens vinst/välgång bara är en av många möjliga. En konkurrerande rationalitet – som till exempel att familjeföretaget som har krediter i banken ska gå bra, en klanbaserad rationalitet – som att man vill bli efterträd av sin son, en vänskapsbaserad rationalitet – som att man vill hjälpa sina vänner eller en prestigebaserad rationalitet – som att man vill bli en respekterad ledare i lokalsamhället, är sannolikt lika viktiga som bankens välgång för den enskilde aktören i bankstyrelsen. Sven-Erik Sjöstrand har kallat dessa centrala men oftast obeaktade ”externa” rationaliteter för *the blind spot in management theory*.⁶

Uppkomsten av det lokala bank-industrinätverket uppfattar jag som det viktiga resultat som borde ha styrt avhandlingens uppläggning. Författaren själv pekar emellertid på flera andra resultat. För det första på hur allmänhetens förtroende påverkade banksystemens omvandling. Han betraktar sparbankerna som föregångare som tack vare den icke-vinstdrivande verksamhetsformen åtnjöt allmänhetens förtroende och därför kunde upparbeta inlåningsmarknaden. Allmänheten vandes vid att gå till banken med sina besparingar och på så vis bereddes vägen för affärsbankerna vilka på kort tid byggde upp stora inlåningsrörelser. Vidare pekar författaren på en arbetsfördelning mellan affärsbanker och sparbanker inom det nationella banksystemet. Banklagarna avsåg att tillskapa en ”naturlig ordning” genom att förhindra konkurrens mellan de olika banktyperna. Konkurrens skulle undvikas eftersom en sådan kunde driva upp räntorna. Sparbankerna fick inte förledas att riskera småspararnas medel. Det är dock tveksamt, menar författaren, vilket genomslag regleringarna fick i praktiken.

Ett viktigt resultat, som i viss mån stödjer den ovan diskuterade elittolkningen, är att den ”naturliga ordningen” upprätthölls spontant på lokal nivå. Bankerna samordnade sin verksamhet genom de överlappande styrelseledamöterna. Samordningen innebar en arbetsfördelning bankerna emellan som förhindrade att någon konkurrens uppstod. Tvärtom underlättade sparbanken på flera vis affärsbankens etablering och verksamhet. Detta skedde till exempel genom att sparbanken upplät sin lokal till affärsbanken vid dess etablering i Katrineholm (s 131f) och genom att sparbanken fungerade som sedelspridare åt affärsbanken (s 129).

6. Sven-Erik Sjöstrand, *The Two Faces of Management. The Janus Factor*, London & Boston 1997.

Det var således ett förhållandevis nära samarbete som kännetecknades av samordning snarare än konkurrens. I viss mån förhindrade också samarbetet etablering av konkurrerande bankrörelser. I en not nämner författaren att Södermanlands enskilda bank 1906 vägrade Södertälje sparbank att inrätta kontor i samma fastighet (s 132). Bankerna samarbetade således för att kontrollera den lokala kredit- och inlåningsmarknaden och för att stänga konkurrenter ute.

Sammanfattningsvis menar jag att författaren utfört ett omfattande och gediget grundarbete av stort värde som jämförelse- och referensmaterial för kommande bankforskning och för var och en som intresserar sig för Katrineholms historia. Författaren har däremot inte varit bra på att lyfta fram betydelsen av de resultat han har. Materialet hade kunnat avlockas fler och viktigare slutsatser genom en mer omfattande problematisering. Uppgifter för att dra slutsatser om bankernas roll i lokalsamhället finns i riklig mängd, men slutsatserna är bara delvis dragna. Bäst ur denna synvinkel är sammanfattningens sista stycke samt avhandlingens abstract som säger rent ut vad vi får läsa mellan raderna i tidigare kapitel, det vill säga hur en lokal finansiell elit etablerades i Katrineholm i samband med att bankerna förlade sin verksamhet dit kort efter stadens uppkomst. Resultatet betonas som ett huvudresultat i abstract men det har inte tillåtits att påverka undersökningens uppläggning. Detta kan förstås läsas som att författaren blivit fullt medveten om avhandlingens främsta resultat förhållandevis sent under bokens tillblivelseprocess. Ett teoretiskt motiverat upplägg när det gäller etableringen av en ny lokal elit i Katrineholm hade, menar jag, givit mer än de förhållandevis begränsade teoretiska resonemang författaren tillämpar beträffande informationsasymmetri och riskhantering.

Vid en sammantagen värdering av avhandlingen överväger dock tveklöst förtjänsterna. En rad kritiska anmärkningar har visserligen riktats mot arbetets uppläggning, utgångspunkter och genomförande. Dessa kritiska påpekanden kan tas som uppslag för vidare forskning. De kan också ses som en antydning om att problemområdet hade kunnat bearbetas på ett annat och möjligen mer fruktbart vis eller kan de ses som försök att visa att andra tolkningar än dem författaren gjort på vissa punkter är att föredra. När det gäller slutomdömet över en avhandling måste emellertid frågan om vad den tillför vårt vetande om problemområdet stå i centrum. Genom Tom Pettersons studie vet vi betydligt mer än tidigare om vilken roll de lokala bankerna spelat i lokalsamhällets industrialisering och modernisering. Vi vet också mer om hur de lokala banksystemen fungerat i integrationen av ett nytt nationellt banksystem. Vidare har vi fått en vink om den lokala bankens betydelse som plattform för formeringen av lokala eliter. Denna betydelse förefaller ha varit betydligt större än vad forskningen tidigare kunnat visa. I vilken utsträckning erfarenheterna från Katrineholm låter sig överföras till andra lokalsamhällen får framtiden utvisa.

Niklas Stenlås*

* Fakultetsopponent